

Tanzimat Devri Türk Tiyatrosu

Özge Başak KAZICI
Güneş SEZEN
Betül Havva YILMAZ

TANZİMAT TİYATROSU'NA GENEL BAKIŞ

Türk tarihindeki dramatik türün geçmişine ilişkin elimizde kesin bir bilgi olmamasına rağmen tiyatronun roman gibi beşeri bir ihtiyaç olduğunu düşünerek başlangıcının çok eski dönemlere rastladığını ileri sürebiliriz.

Eski Yunan'dan batı dünyasına miras kalan zengin tiyatro türü ve tiyatro edebiyatı bizim kültürümüzde olmasa bile; "seyretme" ihtiyacını karşılayan Karagöz ve Ortaoyunu bu alandaki boşluğu büyük ölçüde doldurmuştur. Nihayet tanzimatla birlikte bu türün kapıları Türk milletine açılmış; Türk Edebiyatına da yeni bir soluk gelmiştir.

Tanzimat Edebiyatı'nın hazırlık döneminde tiyatro, türk halkının batı medeniyetini tanınmasına oldukça yardımcı olmuştur. Tanzimattan önce Avrupa'dan gelen bazı tiyatro topluluklarının İstanbul'da bir takım temsiller verdikleri bilinmektedir. Bu topluluklar 1839'dan sonra yurdumuzda uzun süre

kalmağa ve kendi tiyatro binalarını yapmağa başlamışlardır. Daha çok İtalyan ve Fransız grupların faaliyet göserdikleri bu ilk yıllarda tiyatronun hemen her çeşidi Türk seyircisine sunulmuştur. 1846'dan itibaren yerlilerin kurduğu Hacı Naum, Hasköy, Şark ve Ortaköy tiyatrolarını 1867'de Güllü Agop tarafından Gedik Paşa'da kurulan Tiyatro-yı Osmani takip etmiştir.

Osmanlı Tiyatrosu yarı resmi olmasının yanı sıra -Türk tiyatrosunda ilk kez- edebi heyete sahip olmasıyla da dikkatleri çekmektedir. Bu modern tiyatrodaki Namık Kemal, Ali Bey Ahmet Mithat, Ebuuzziya Tevfik, Şemseddin Sami gibi Türk yazarları ile tanınmış batılı yazarların tiyatro eserleri ve yine batının başlıca operaları ile ilk Türk operaları büyük bir ciddiyetle sahneye konulmuştur. Sonraları Gedik Paşa Tiyatrosu adıyla tanınan bu tiyatro 1884'te Abdülhamit tarafından yıkılmıştır. Böylece 1908 yılına kadar Türk sahnesi "batılı anlamda tiyatro"dan uzak kalmıştır.

Tanzimatın ilk döneminde büyük bir canlılık taşıyan sahne hayatı kısa sürede meyvesini vermiş ve Batılı Türk Tiyatro Geleneği'nin temelleri atılmıştır. Batılı edebi türler içinde ilk olarak tiyatroyu tanıyan Türk aydınları batılı anlamdaki ilk denemelerini bu türde yapmışlardır. Diğer türlerdeki ilk denemeler 1860'dan sonra karşımıza çıkarken tiyatroya bu tarihten daha önce rastlarız.

İlk türkçe piyesin ne zaman ve kim tarafından yazıldığı konusu hala netleşmemiştir. Yeni belgeler ele geçinceye kadar Abdülhak Hamid'in babası Hayrullah Efendi tarafından 1844te yazıldığı tahmin edilen; ancak ilk kez 1939'da yayınlanan "Hikaye-i İbrahim Paşa be-İbrahim-i Gülşeni" oyunu ilk örnek olarak kabul edilmiştir.

Bu oyun dört perdeden oluşan bir dramdır. Bağdat seferi(1534) sırasında ordu defterdarı İskender Çelebi'yi haksız yere idam ettirdiği ve saltanat hırsına kapıldığı için Kanuni tarafından 1536'da idam edilen Sadrazam İbrahim Paşa ile, aynı devirde Mısır'da büyük ün salmış mutasavvıflardan İbrahim Gülşeni'nin ve Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşanın oğlu İbrahim Paşa'nın şahsiyetleri birbirine karıştırılarak Osmanlı İmparatorluğu için asıl tehlikenin sonuncusundan geleceği söylenmek istenen bu piyeste tarihi atmosferi tamamlamak için dil ve üslup 16. yüzyıla uydurulmaya çalışılmıştır. Piyes tekniği oldukça basit olduğu için olayda bir takım aksaklıklar göze çarpmaktadır.

Bu oyun ve sonrasındaki tanzimat dönemi oyunları incelendiğinde dilin ilk eserlerde sade ve anlaşılır olduğu fakat zamanla ağırlaşarak diğer türler gibi yabancı kelime ve terkiplerle dolduğu gözlenir. Özellikle Abdülhak Hamit'in dili bir süre sonra aydınlar tarafından bile anlaşılacak duruma gelmiştir.

Dönemin eserlerine piyes tekniği açısından yaklaşınca pek çok eksikle karşılaşılır. O yılların, Çağdaş Türk Tiyatrosu'nun kuruluş yılları olması teknik hakimiyetin yetersizliğine neden olmuş fakat asıl Osmanlı Tiyatrosu'nun yıkılmasından sonra "oyunmak" için değil "okumak" için kaleme alınan piyesler Türk Tiyatro Edebiyatı'nın ilerlemesini durdurmuştur.

Çağdaş Türk Tiyatrosu'nun ilk ürünleri konu bakımından tanzimatın prensiplerine uygunluk göstermişlerdir. Batılı-doğulu ikiciliğini ve onunla gelen çelişme ve tartışmaları kendinde barındırmış olan Tanzimat Tiyatrosu genellikle fert, aile ve toplum hayatını düzeltmeyi amaçlamıştır. Tanzimat tiyatro yazarları “milli tiyatro” adını verdikleri bir tiyatro çeşidi çıkarmış kahramanlık duygularını, vatan ve millet sevgisini geliştirip idealist bir sanat anlayışı benimsemişlerdir.

Bu dönemde oyunlar genellikle komedi, trajedi, dram ve melodram niteliği taşımıştır. Komedilerde klasisizm akımının, dramalarda ise romantizm akımının etkileri görülmüştür.

Batı tiyatrosu örnek alınmıştır. Yoğun biçimde Moliere, Corneille, Goldoni, Shakespeare etkisi görülmüştür. Çeviri ve adapte çalışmaları yaygınlık kazanmıştır.

Betül Havva YILMAZ

ŞİNASI VE TİYATRO...

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın “her haliyle cemiyetimizde ‘yeni insan’ ın başlangıcıdır” dediği Şinasi'yi daha iyi anlayabilmek için hayatından biraz bahsetmek gereklidir.

1826 yılında İstanbul'da doğan Şinasi ilköğrenimini tamamladıktan sonra Tophane Müşiriyeti Mektubî Kalemî'ne katip adayı olarak girdi. Burada görevli memurlardan Arapça, Farsça, ve Osmanlıca'nın yazı kurallarını öğrendi. Fransızca dersi aldı. Bu görevindeki çalışkanlığı ve başarısı nedeniyle önce, memurluk sonra hulefalık derecesine yükseltildi. 1849'da bilgisini artırması için devlet tarafından Paris'e gönderildi. Edebiyat ve dil konularındaki çalışmalarını sürdürdü. 1854'te Paris dönüşünde bir süre Tophane Kalemî'nde çalıştı. Daha sonra Meclis-i Maarif üyeliğine atandı. Encümen-i Daniş'te (ilimler akademisi) görev yaptı. 1860'da Ağah Efendi ile birlikte Tercüman-ı Ahvâl gazetesini çıkardı. Devlet işlerini eleştirmesi ve Sultan

Abdülaziz'e karşı girişilen eylemin düzenleyicilerinin yanında yer alması nedeniyle 1863'te Meclis-i Maarif'teki görevine son verildi. Gazeteyi Namık Kemal'e bırakarak, 1865'te Fransa'ya gitti. Orada sözcük çalışmalarına yöneldi. 1867'de İstanbul'a döndü. Kısa bir süre sonra yeniden Paris'e gitti. Burada kaldığı iki yıla yakın sürede, Fransa Ulusal Kitaplığında araştırmalar yaptı. 1869'da İstanbul'a dönünce bir basımevi açtı, yapıtlarının basımıyla uğraşmaya başladı. Kısa bir süre sonra beyin tümöründen öldü.

Şinasi'nin Türk Edebiyatı'na kazandırdıklarından kuşkusuz en önemlisi olan “Şair evlenmesi” adlı tek perdelik komedi, Ahmet Kutsi Tecer'in deyimiyle”kendinden daha önce çıkan bazı tercümelere yahut oyun kanevalarına benzemez. O, tam manasıyla, edebi bir yeniliktir. Yazı geleneği dışında kalan tiyatro dilini edebiyatımıza sokan odur.” 1860 yılında yayınlanan bu eserin halkın tiyatroya duyduğu eğilim; verilen oyunların genellikle yabancı dillerde olması ve Türkçeye çevrilip oynanan eserlerin dil bakımından zayıf, konu bakımından yerli halkı az ilgilendirir olması nedenleriyle yazılmış olabileceği düşünülmektedir. Şinasi'nin halka yönelen bir tarafını gazetesinde olduğu kadar tiyatro eserinde de görebiliyoruz.

Oyunu incelemeye konusuna kısaca yer vererek başlayabiliriz.:

Ozan Müştak Bey, severek evlendiği Kumru Hanım'a kavuşmanın coşkusunu yaşamaktadır. Kumru hanımın evde kalmış, çirkin bir de ablası vardır.: Sakine Hanım. Müştak Bey'in arkadaşı Hikmet Bey evde büyük kız dururken küçüğünün evlendirilmesinin geleneğe aykırı olduğunu ileri sürerek, Müştak Bey'e bir oyunla Kumru Hanım'ın yerine ablasının verilebileceğini söyler. Nitekim olaylar tam da Hikmet Bey'in düşündüğü gibi olur. Kumru Hanım'ı bekleyen Müştak Bey karşısında Sakine Hanım'ı bulur. Evliliğe aracı olan Ziba Dudu ve Habbe Kadın Müştak Bey'in tepkisi üzerine durumu düzeltmek için nikahı kıyan imamı ikna etmeye çalışırlar Fakat imam ancak Hikmet Bey'in verdiği parayla ikna olur. Bir yanlışlık yaptığını halka duyurur ve Müştak Bey Kumru Hanım'a kavuşur. Yapıtın sonunda Hikmet Bey arkadaşına öğütlerde bulunur. Aracı ile evlenmenin insanın başına neler açabileceğini anlatmaya çalışır.

Şinasi, “Şair Evlenmesi”nde piyes karşılığı olarak ‘oyun’ sözcüğünü, eşhas karşılığı olarak ‘takım’ sözcüğünü, sahne karşılığı olarak ‘fıkra’ sözcüğünü ve perde yerine de ‘fasıl’ı kullanmıştır.

Paris'te bulunduğu dönemde Moliere'in oyunlarını izleyen Şinasi'nin eserinde Zorla Evlenme ve Zoraki Hekim adlı oyunların etkisini görmekteyiz. Oyunların ikisinde de evlilik kurumunun araya girenlerce bozulması anlatılmaktadır. Müştak'la Hikmet'in arkadaşlıkları ve Müştak'la Ziba Dudu arasındaki ilişki Zorla Evlenme 'yi; Hikmet'in imama rüşvet vermesi Zoraki Hekim'i anımsatmaktadır. Fakat bunlar benzerlikten öteye geçmezler. Şinasi bu eserinde, taklit veya adaptasyon yoluna gitmeyip doğrudan doğruya halk tiyatrosu geleneğinden yani orta oyunundan faydalanmıştır.

Eserine piyes yerine ‘oyun’ adını vermesi; kişilere oynadıkları rol ve karaktere uygun isimler vermesi; kişilerini, kendi meslek ve seviyelerine göre özel şivelerle

konuşturması; Ziba Dudu ve Habbe Kadın'ın zennelere yakın duruşları; söyleşmelerde cinaslı söz ve nükteler bulunması...bütün bunlar orta oyuna bağlılığı göstermektedir.

Fars, ortaoyunu, vodvil adlarıyla anılan “şair evlenmesi” , görmeden evlenmeyi işleyen bir töre komedisidir. Eserin bütün dokusu örflerimizden kaynaklanır. Büyük kızkardeş dururken küçüğü evlendirmemek; gözü kapalı evlenme usulü; koltuklama; evliliğe aracı olan kadınlar kültürümüzün ürünleridir. Zaten günümüzde bu oyunun halk bilimi amaçlı olmayıp halk bilimine kaynaklık eden eserlerden biri olduğu kabul edilmiştir.

Daha öncede belirttiğimiz gibi şinasi'nin halka yakın bir tarafının oluşu esere çeşitli yönlerden yansımıştır. Bu yönlerden biri de kuşkusuz dildir...”bililtizam lisan-ı avam üzre” (bile bile halk diliyle) yazdığını söyleyen yazar, halk dehasına inancını ve folklorla verdiği önemi gözler önüne sermiştir.

Ahmet Hamdi'nin “şinasi'nin ‘şair Evlenmesi’nde milli bir tiyatroya varacak en kısa yolu aradığı muhakkaktır. Bu, ancak halk ananesi ile olabilirdi.” ifadesinde belirttiği gibi şinasi bu eserinde, gerek kaynak, gerek üslup ve kuruluş bakımından, türk tiyatrosunun temellerini atmış ve milli tiyatroya gidecek yolu pek iyi göstermiştir.

Fakat ne yazık ki bu oyun oynanmamış; yayımlandıktan sonra başkaları tarafından sürdürülen bir çığır açmamış hatta aksine sonraki eserler dilin yalınlığından uzaklaşmış; Türk seyircisi ikinci komediyi izleyebilmek için on yıl beklemek zorunda kalmıştır...

Betül Havva YILMAZ

KAYNAKLAR:

- Ahmet Hamdi TANPINAR-19. ASIR TÜRK EDEBİYATI TARİHİ
- Ahmet KABAKLI- TÜRK EDEBİYATI 3. CİLT
- Hüseyin SEÇMEN- şİNASI
- Niyazi AKI- TÜRK TİYATRO EDEBİYATI TARİHİ 1
- Mücap OFLUOğLU- DÜNYA BİR SAHNEDİR

NAMIK KEMAL(1840-1888)

Şair ve yazar. Batı edebiyatının yazın türlerini ilk kez Türk toplumsal yaşamına sokmuştur. 21 Aralık 1840'ta Tekirdağ'da doğdu, 2 Aralık 1888'de Sakız Adası'nda öldü. Asıl adı Mehmed Kemal'dir, Namık adını ona şair Eşref Paşa vermiştir. Babası, II. Abdülhamid döneminde müneccimbaşılık yapmış olan Mustafa Asım Bey'dir. Annesini küçük yaşında yitirince çocukluğunu dedesi Abdüllâtif Paşa'nın yanında, Rumeli ve Anadolu'nun çeşitli kentlerinde geçirdi. Bu yüzden özel öğrenim gördü. Arapça ve Farsça öğrendi. 18 yaşlarında İstanbul'a babasının yanına döndü. 1893'te Babıali Tercüme Odası'na kâtip olarak girdi. Dört yıl çalıştığı bu görev sırasında dönemin önemli düşünür ve sanatçılarıyla tanışma olanağı buldu. 1865'te kurulan ve daha sonra Yeni Osmanlılar Cemiyeti adıyla ortaya çıkan İttifak-ı Hamiyet adlı gizli derneğe katıldı. Bir yandan da Tasvir-i Efkâr gazetesinde hükümeti eleştiren yazılar yazıyordu. Gazete, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin görüşleri doğrultusunda yaptığı yayın sonucu 1867'de kapatıldı. Namık Kemal de İstanbul'dan uzaklaştırılmak için Erzurum'a vali muavini olarak atandı. Bu göreve gitmeyi çeşitli engeller çıkarıp erteledi ve Mustafa Fazıl Paşa'nın çağrısı üzerine Ziya Paşa'yla birlikte Paris'e kaçtı. Bir süre sonra Londra'ya geçerek M. Fazıl Paşa'nın parasal desteğiyle Ali Suavi'nin Yeni Osmanlılar adına çıkardığı Muhbir gazetesinde yazmaya başladı. Ama Ali Suavi'yle anlaşamaması üzerine Muhbir'den ayrıldı. 1868'de gene M. Fazıl Paşa'nın desteğiyle Hürriyet adı altında başka bir gazete çıkardı. Çeşitli anlaşmazlıklar sonucu, Avrupa'da desteksiz kalınca, 1870'te zaptiye nazırı Hüsnü Paşa'nın çağrısı üzerine İstanbul'a döndü. Nuri, Reşat ve Ebüzziya Tevfik beylerle birlikte 1872'de İbret gazetesini kiraladı. Aynı yıl burada çıkan bir yazısı üzerine gazete hükümetçe dört ay süreyle kapatıldı. Namık Kemal gene İstanbul'dan uzaklaştırılmak için Gelibolu mutasarrıflığına atandı. Orada yazmaya başladığı Vatan Yahut Silistire oyunu, 1873'te Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahnelendiğinde halkı coşturup olaylara neden oldu. Bu haberi İbret gazetesinin yazması üzerine o sırada İstanbul'a dönmüş olan Namık Kemal birçok arkadaşıyla birlikte tutuklandı. Bu kez kalebentlikle Magosa'ya sürgüne gönderildi. 1876'da I. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a döndü. Şura-yı Devlet (Danıştay) üyesi oldu. Kanun-î Esasi'yi (Anayasa) hazırlayan kurulda görev aldı. 1877 Osmanlı-Rus Savaşı çıkınca II. Abdülhamid'in Meclis-i Mebusan'ı kapatması üzerine tutuklandı. Beş ay kadar tutuklu kaldıktan sonra Midilli Adası'na sürüldü. 1879'da Midilli mutasarrıfı oldu. Aynı görevle 1884'te Rodos, 1887'de Sakız Adası'na gönderildi. Ertesi yıl burada öldü ve Gelibolu'da Bolayır'da gömüldü.

Namık Kemal ilk şiirlerini çocuk denecek yaşlarda yazmaya başlamıştır. İstanbul'a geldikten sonra eski ve yeni kuşaktan şairlerin bir araya gelerek kurdukları Encümen-i Şuârâ'ya ve kimi Divan şairlerine nazireler yazmıştır. Şinasi'yle tanışmaya değin, şiirlerinde tasavvuf etkileri görülür. Bu dönemde özellikle Yenişehirli Avni, Leskofçalı Galib gibi şairlerden etkilenmiştir. Şinasi'yle tanışmasından sonra şiirlerindeki içerik de değişmiştir. Günlük konuşma dilinden alıntılarının yanı sıra, o zamana değin geleneksel Türk şiirinde görülmemiş olan "hürriyet kavgası", "esaret zinciri", "vatan", "kalb-i millet"

gibi yepyeni kavramlarla birlikte, doğrudan doğruya düşüncenin aktarılmasını amaçlayan bir tür “manzum nesir” oluşturmuştur. Bosna-Hersek Savaşları, 93 Savaşı gibi olayların yarattığı sonuçlar, onun yazdığı vatan şiirlerini etkilemiştir. Bu şiirlerin en tanınmışları arasında “Vâveyla”, “Vatan Mersiyesi”, “Vatan Şarkısı” ve “Hürriyet Kasidesi” yer alır. Namık Kemal şiirleriyle şiir tekniğine büyük bir katkıda bulunmuş sayılmazsa da o günler için alışılmamış diri bir sesle konuşmuş olması ve yapıtlarına kattığı yeni kavramlarla Türk şiirini Divan şiirinin edilgen edasından kurtarmıştır. Bütün bu nitelikler onun Vatan Şairi olarak anılmasına yol açmıştır.

Tiyatro türüne özellikle önem veren Namık Kemal, altı oyun yazmıştır. Bir yurtseverlik ve kahramanlık oyunu olan Vatan Yahut Silistire yalnız ülke için değil, Avrupada’da ilgi uyandırmış ve beş dile çevrilmiştir. Magosa’dayken yazdığı Gülnihal’de baskıya ve zulme karşı duyduğu tepkiyi dramatik bir biçimde dile getirmiştir. Oyunun sahnelenmesinde pek çok bölüm sansür tarafından çıkarılmıştır. Namık Kemal yine Magosa’da yazdığı Akif Bey’de, yurtsever bir deniz subayının göreve koştuğu sırada karısının kendisine bağlılık göstermeyişi anlatırken, ahlaksal bir yorum da getirir. Zavallı Çocuk’ta görücü yoluyla evlenmeye karşı çıkar. On beş perdelik Celaleddin Harzemşah, Namık Kemal’in en beğendiği yapıtı olarak bilinir. Oyun, Moğollar’a karşı İslam dünyasını koruyan Celaleddin Harzemşah’ın kişiliği çevresinde gelişir. Bu yapıtta Namık Kemal, İslam birliği düşüncesini kapsamlı bir biçimde sergilemiştir.

Namık Kemal’in ilk romanı olan İntibah 1876’da yayımlanmıştır. Ruhsal çözümlemelerinin, bir olayı toplumsal ve bireysel yönleriyle görmeye çalışmasının yanı sıra, dış dünya betimlemeleriyle de İntibah Türk romanında bir başlangıç sayılabilir. Eleştirmenler Namık Kemal’in bu romanda yüksek bir edebi düzey tutturamadığı görüşünde birleşirler. Dört yıl sonra yayımladığı Cezmi, tarihsel bir romandır. Kırım Şehzadesi Adil Giray’ın yaşadığı aşk ve Cezmi’nin onu kurtarmak isterken geçirdiği serüvenlerle gelişen romanda, Namık Kemal’in tam anlamıyla Avrupa Romantizmi’nin etkisinde olduğu izlenir.

Namık Kemal’in yaşamı boyunca ilgi duyduğu alanlardan birisi de tarihtir. Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş ve yükseliş dönemlerini anlattığı Devr-i İstila yayımlandığında büyük ilgi görmüştür. 1872’de çıkan Evrak-ı Perişan’da, Selahaddin Eyyubi, Fatih gibi tarihi kişilikleri, Barika-i Zafer’de İstanbul’un alınışını anlatır. Ahmed Nâfiz takma adıyla yayımladığı Silistire Muhasarası ve Kanije, yine Osmanlı tarihine ilişkin kahramanlık olaylarını ele alan kitaplardır. Namık Kemal’in tarih konusunda en kapsamlı çalışması olan Osmanlı Tarihi’nde, Hammer’in etkisinde kaldığı, yapıtın bilimsel olmaktan çok, eğitici değer taşıdığı konusunda görüşler ileri sürülmüştür. Yarım kalan bu yapıtın ilk basımı II. Abdülhamid tarafından yasaklanmıştır. 1975’te yayımlanan Büyük İslam Tarihi adlı yapıtıdaysa Namık Kemal, İbn Haldun, İbn Rüşd gibi yazarlardan yararlanmış olduğunu belirtmiştir.

Namık Kemal romanı ve tiyatroyu toplumsal yaşama soktuğu gibi, edebiyat eleştirisini de Türkiye'ye ilk getiren kişilerden biri olmuştur. En önemli eleştiri yapıtları Tahrib-i Harâbât ile Takip'tir. Eleştirilerinde canlı, dolaysız bir üslup kullanmıştır. Tahrib-i Harâbât, Ziya Paşa'nın Harâbât adlı güldestesine karşı yazılmış sert bir eleştiri niteliğindedir. Takip de yine aynı güldestenin ikinci cildini eleştirir. Mukaddeme-i Celal eleştirisinde Namık Kemal, Batı Edebiyatı ile Doğu Edebiyatı'nı karşılaştırmış, tiyatro, roman türleri üstünde durmuştur.

Namık Kemal gazeteci olarak da Türk kültürü içinde önemli bir yer alır. Döneminin hemen hemen bütün yenilik yanlısı ve ilerici gazetelerinde yazmıştır. Siyasal ve toplumsal sorunlardan edebiyat, sanat, dil ve kültür konularına dek çok çeşitli alanlarda yazdığı makalelerin sayısı beş yüz kadardır. Bunlarda düzyazıdaki üstün yeteneğini ortaya koyduğu ve çok etkili bir üslup yarattığı kabul edilir.

BAŞLICA ESERLERİ: Oyun: Vatan Yahut Silistire, 1873 (yeni harflerle, 1940); Zavallı Çocuk, 1873 (yeni harflerle, 1940); Akif Bey, 1874 (yeni harflerle, 1958); Celaleddin Harzemşah, 1885 (yeni harflerle, 1977); Kara Belâ, 1908. Roman: İntibah, 1876 (yeni harflerle, 1944); Cezmi, 1880 (yeni harflerle, 1963). Eleştiri: Tahrib-i Harâbât, 1885; Takip, 1885; Renan Müdafaaanesi, 1908 (yeni harflerle, 1962); İrfan Paşa'ya Mektup, 1887; Mukaddeme-i Celal, 1888. Tarihsel Yapıt: Devr-i İstila, 1871; Barika-i Zafer, 1872; Evrak-ı Perişan, 1872 (yeni harflerle, 1973); Kanije, 1874; Silistire Muhasarası, 1874 (yeni harflerle, 1946); Osmanlı Tarihi (ö.s.), 1889 (yeni harflerle, 3 cilt, 1971-1974); Büyük İslam Tarihi, (ö.s.), 1975. Çeşitli: Rüya, 1893; Namık Kemal'in Mektupları, Ö.F. Akün (yay.), 1972.

NAMIK KEMAL'İN TİYATROLARI

Namık Kemal, tiyatroyu diğer edebiyat türlerine tercih eder. Dilin gelişip güzelleşmesine tiyatronun katkısının büyük olduğunu kabul eder ve tiyatro eserlerini romandan üstün tutar. Kemal için edebiyat bir davaya yararlı olduğu nispetle değer kazanır. Tiyatro konusunda durum aynıdır. Namık Kemal tiyatrolarında yaymak istediği çeşitli fikirleri ele alır. Fransız romantiklerini bilhassa Victor Hugo'nun tesiri görülür. Romantik dramı benimser. Namık Kemal nazım dilinin ve aruzunun tiyatroya elverişsiz olduğunu, manzum tiyatro eserlerinin hece vezniyle yazılabileceği görüşünü savunur. Tiyatroları, romantik tiyatronun bizdeki ilk örnekleridir.

Namık Kemal'in tiyatroyu romandan üstün tutmasının sebebi, tiyatronun Batı Kültürü'nde oynadığı rolü yakından görmüş, milletini vatan sevgisiyle coşturmak yolunda tiyatrodan faydalanmıştır. Celal Mukaddimesi'nde (ön sözde) tiyatronun tarihi ve Muhtelif edebiyatlarındaki önemi hakkında devrinin

ilk tiyatro bilgisini veren Namık Kemal, kendi devri için hayli zengin ve ileri bir tiyatro kültürüne sahiptir. Namık Kemal altı tiyatro eseri vermiştir. Bunlar:

- Vatan Yahut Silistire
- Gülnihal
- Akif Bey
- Zavallı Çocuk
- Kara Bela
- Celaleddin Harzemşah

VATAN YAHUT SİLİSTRE: Namık Kemal'in ilk ve şöhreti en yaygın tiyatro eseridir. Dört perdedir. Tiyatro tekniği bakımından zayıftır. Olayların tertibi, birbirine bağlanması basittir. Sahnelerin çoğu diyalog şeklindedir. Eserde tez-antitez çatışması yoktur. Namık Kemal'in şahıs ve tiyatro tarihimiz bakımından önemlidir. Konusu vatanseverliktir.

Rusların boğazlara hâkim olmak ve Türk topraklarını diğer Avrupa devletleriyle paylaşmak için giriştiği savaşlardan biri de 1853 Kırım Harbi'dir. Bu harbin Rumeli'de Musa Paşa kumandasındaki altı bin kişilik Türk askeri, Tuna kıyısındaki Silistire Kalemizi Ruslara karşı kırk bir gün müddetle müdafaa etmiş yaptığı çıkarmalarla Rus ordusunu perişan ederek zaferler kazanmıştır. Vatan Yahut Silistire, bu savaşta yaralandıkları görülen bazı Türk-İslam kahramanlarının hareketlerinden ilhamla yazılmıştır.

Bu piyesin kahramanlarından Abdullah Çavuş'la İslam hakiketen yaşamış, bu kahramanlıkları yapmış şahsiyetlerdendir.

GÜLNIHAL: Namık Kemal'in tiyatroları içinde en başarılı olanıdır. Olaylar birbirine girmemiştir. Sahneler canlı, bağlantılar ustacadır. Piyesin asıl adı Raz-ı Dil'dir. Namık Kemal bu oyunda da vatan sevgisine yer vermiş, bu temel düşüncesini belirtmek fırsatını kaçırmamıştır. Burada şahıslar ihtiraslıdır. Duygu ve heyecanlar, fikrin yerini almıştır. Dili konuşma diline yakındır. Eserde yine Victor Hugo ve Shakspeare'nin tesiri vardır. Beş perdedir. Piyesin kadın kahramanlarından Gülnihal'in gönlündeki asıl sır, istibdata karşı ayaklanmadır. Namık Kemal'in yine devrimci karakterini, haksızlıklara karşı baş kaldırmasını bu eserde görmek mümkündür.

ZAVALLI ÇOCUK: Yazarın Magosa'da yazdığı üç perdelik bir eserdir. Namık Kemal bu eserinde annelerin, babaların arzu ve baskılarıyla tanımadıkları, sevmedikleri kimselerle evlenmek zorunda kalan genç kızların çok hazin hayatlarını sahneye koymuştur. Zavallı Çocuk, romantik Avrupa edebiyatında

görülen, en popüler eserini Alexandre Dumans'ın Kamelyalı Kadın adlı eseriyle verem edebiyatı ile intihar edebiyatı hareketlerini Türk Edebiyatı'na aksettiren ilk eserlerdendir.

Bu piyesin hikâyeden farkı, şahısların sahneye girip çıkmasından ibaret gibidir. Piyeste harekete yer verilmiştir. Karakterlerde devamlılık yoktur. Bu tek basit piyesin tesiri oldukça büyüktür. Zavallı Çocuk, çıktığı zaman dönemin bütün yazarlarına örnek oldu.

AKİF BEY: Hindistan'da Babürlüler devleti sarayında geçen bir olay, Namık Kemal'in en son ve en zayıf eseri olarak kabul edilir. Padişahlara ders verilmek istenmiş, sarayların iç yüzünü halka göstermek amacıyla yazılmış gibidir. Egzotik bir özellik taşır. Olay Hindistan'da geçer.

CELALEDDİN HARZEMŞAH: Namık Kemal'in tarihi bir eseridir. On beş perdeliktir. Eser Harzemşahlar Devleti'nin son hükümdarı Celaleddin Harzemşah'ın hayatını, kahramanlığını ve Moğollara karşı Türk-İslam dünyasını korumak için giriştiği mücadeleyi anlatır. Oynanmak için değil okunmak için yazılmıştır. Bir şahsın ve onun etrafında dönen olayların sahneye konulmuş şeklidir. Olayların gidişinde tarihten ayrılmamış, karakterleri tasvirde daha serbest hareket etmiştir. Namık Kemal'in İslam birliği ülküsü bu eserinde, en güzel şekilde işlenmiştir. Olay karşılıklı konuşmalar ve hitaplarla yürütülür. Yazar zaman, olay ve yer birliğini dikkate almamıştır. Şahıslar süslü sözlerle konuşurlar. Bu piyes Namık Kemal'in romantizmi aksettiren eseridir.

Özge Başak KAZICI

ALİ BEY (1844-1899)

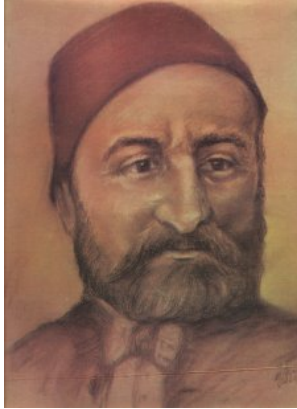
Tanzimat döneminin yazar ve tiyatrocularındandır. Öğrenimi sırasında Fransızca öğrenerek devlet hizmetine geçti. Müfettiş ve vali olarak bir çok bölgeyi dolaştı. Bir diğer adı direktör Ali Bey'dir. Bunun nedeni Duyun-u Umumiye idaresinde direktör olarak görev yapmıştır. Yazılarını genellikle Diyojen adlı dergide yayınladı. Mizah ve tiyatro edebiyatına bağlılıkta eserler vermiş ve piyes sahneye koyulmasına çok önem vermiştir. Piyesleri günümüzde de sahnelenmeye devam etmektedir.

Tanzimat tiyatrosunun şive bozukluğuna ve milli eser ihtiyacına ısrarla el koyan şahsiyet Ali Bey'dir. Ali Bey bütün bunlara çare olarak bir taraftan Güllü Agop Tiyatrosu'na telaffuz hocalığı yapmış, bir taraftan da Gedikpaşa Tiyatrosu'na müzahharat komitesi adıyla bir milli tiyatro heyeti kurmuştur. Dışişleri Bakanı Reşit Paşa'nın başkanlığında toplanan bu komitenin üyeleri Nuri Bey, Halet Bey, Ali Bey ve Namık Kemal gibi Tanzimat Devri'nin en Avrupai simalarıdır.

Ali Bey Tanzimat Dönemi'ni, te'life çok yakın uyarlamalarla hareketlendiren bir yazardır. Ali Bey'in tiyatro eserlerinde yüksek mizah seviyesi vardır. Ayrıca sahne dili ve tiyatro tekniğini de devrine nispetle iyi kavramış bulunan Ali Bey'in birer te'lif eseri olması muhtemel olan ilk komedileri Misafir-i İstiskal (1870) ve Geveze Berber (1872) adlı eserlerdir. Aynı yazarın Eugn Gronde ile Victor Bernerd'in Madame est Couchee adlı eserlerinden adapte ettiği bildirilen Kokona Yatıyor Türkçe'ye ilk başarılı uygulamasıdır.

Ali Bey bunlardan başka Türkçe'ye Edmon Condient'dan Gavaut, Minard ve Şürekası isimli bir sahne eseri daha çevirmiş daha önemli olarak Molier'in Les Fourberies'de Scapin'inden Osmanlı Türk hayatını tatbik ettiği Ayyar Hamza uyarlamasıdır. Ali Bey'in bunlardan başka Letafet isimli üç perdelik opereti, Çıngırak isimli yayınlanmış bir komedisi ve Paul de Kock'dan çevrilmiş Evlenme İster Bir Adam adlı bir romanı vardır.

Özge Başak KAZICI

AHMED VEFİK PAŞA

Tanzimat tiyatrosu bir yandan , Namık Kemal ve arkadaşlarının, telif, tercüme ve adaptasyonlarıyla zenginleşirken, bir taraftan da ilk adaptesini 1869'da yayımlayan Ahmed Vefik Paşa'nın Molier'den adapte ve tercüme ettiği eserlerle birden bire ileri bir sanat seviyesine ulaşmıştır. Ahmed Vefik Paşa Molier'in eserlerini ya tercüme yoluyla yahut Türk-Osmanlı hayatına büyük ustalıkla tatbik ederek tiyatro adaptasyonuna adeta yaratıcı bir sanat değeri kazandırmıştır. Onun sahne eserlerinde halk diline, yerli ağızlara ve büyük başarı ile yaratılmış yerli karakterlere hayat verilmiştir. Bu şahıslar mesleklerinin veya mensup oldukları sosyal zümrenin diliyle konuşurulmuştur. Mesela Molla'ları medrese dilleri ile Türkiyeli Rumları yine kendi tabirleri ve kendi söyleyişleriyle konuşurmaya dikkat etmiştir.

Bu eserlerde mevzuların müsaadesi ve konuşurulan kişilerin mesleklerine ait ifadeleri dışında, yabancı tamlamalar kullanılmamıştır. Halk diline yerleşmiş

ve tamamıyla Türkçeleşmiş kelimeler dışında Arapça ve Farsça kelimelere de yer verilmemiştir. Ancak zamanın yazı dilinde kullanılmayan halk sözleri, halkın kelime ve deyimleri bolca kullanılmıştır. Anı eserlerde öz Türkçe kelimelerin halk dilindeki çeşitli manalarıyla yer alışı, ayrıca dikkati çeker.

Vefik Paşa'nın manzum tercümelerindeki dil de hayli sadedir. Ancak bu tercümelerde vezin ve söyleyiş bakımından çok kere ahenk temin edilememiştir.

Vefik Paşa'nın diğer bir tiyatroya katkısı 1879-1882 yıllarındaki bursa valiliği sırasında orada bir tiyatro kurusu ve bu tiyatrodaki temsil edilmek üzere yine Molier'den eserler adapte ve tercüme edilmiştir. Bu tiyatro seneler sonra bu gün Ahmed Vefik Paşa Tiyatrosu adıyla anılmaktadır.

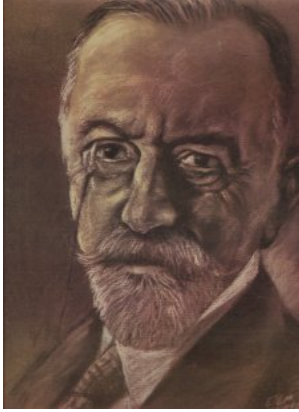
RECAİZADE MAHMUT EKREM

İlk piyesi olan Afife Anjelik'i 1870 de yazdı. Yazar gerek dil ve üslup ve gerekse teknik bakımlardan çok zayıf olan bu denemesindeki acemilikten , ikinci piyesi olan Vuslat-yahut-Süreksiz sevinç'te kurtulur.

Fransız romancısı Chateaubriand'dan çevirdiği Atala adlı romanı da aynı isimle piyes haline getirdi (1874). Bu piyes Türkçe'de, romanı piyese çevirmenin de ilk örneğidir. Namık Kemal'in Zavallı Çocuk dramındaki 'evlilikte ana-babanın değil, çocukların söz sahibi olması gerektiği' görüşünü savunan Ekrem, karakterler, olay ve davranışlar bakımından yerli hayatı aks ettirdiği için bir 'milli piyes' olarak vasıflandırdığı Vuslat'tan başka, dram yazmamıştır.

Onun ölümünden sonra yayınlanan Çok Bilen Çok Yanılır (1914) adlı bir de komedisi vardır. İçindeki olayları Bin Bir Gece'nin bir hikayesinden alan eser, gerek piyes tekniği gerekse dil ve üslup yönlerinden Tanzimat devri tiyatro edebiyatının en başarılı eserleri arasındadır.

Güneş SEZEN

ABDÜLHAK HAMİD ve TİYATRO ESERLERİ

Tanzimat Devri Edebiyatının en büyük şairi olarak bilinen Abdülhak Hamid'in tiyatro türündeki eserleri, şiirlerinden daha geniş bir yer tutar. Tiyatroyu, vatan, millet, halk ve hürriyet sevgisi için canlı vasıta ve bir mektep sayan Namık Kemal bu edebi türden ne ölçüde faydalanmışsa; tiyatroların yarattığı ve yaşattığı insanlarla, insan cemiyetlerinin zengin macerasını onlarla birlikte yaşamak ihtiyacıyla dolup taşan Hamid'de bu edebi türden o ölçüde faydalanmıştır. Hamid'in tiyatroları, fikri tiyatro çeşidinin Türkiye ölçüsündeki üstün eserleridir: Zengin hayalli şairin tarihin en eski maceralarından gelecek yılların muhtemel hayatına kadar; çeşitli tarih ve hayat; olay ve tasavvurlarını sahneye koyması insanlığın uzak ve yakın macerasından edindiği fikirlere bir hayat hareket sahası bulmuş olmasındandır: Bunun içindir ki Hamid tiyatrolarının kendi zamanında Türk sahnesine konulabilmesi için bir kayıt altına girmemiş; eserlerini; zaman; mekan; dekor ve diğer sahne imkanlarını dikkate almadan yazmıştır: Bu tiyatrolarda yaşayan insanlar kadar ruhlar ve ölümler de görev almıştır; dünya tarihinin birçok büyükleri yeniden hayata dönmüş; fikirleri; felsefeleri ve her türlü kaprisleriyle bir defa daha yaşamışlardır: Cinler; periler; ruhlar; hayaletler; konuşanlar mezarlar; deniz ortasında fırtınalar; savaşıyor ordular; yanan; yıkılan şehirler; sahne üzerinde kanlı çarpışmalar; hedeflere ve heveslere doğru; at üstünde insan ezerek yürüyüşler; İran; Asur; Afgan; Hint; Yunan; Arap; İspanyol; Türk Osmanlı vb: tarihi ve hayali kahramanlar; ya da bizzat yaşadığı ve içinde bulunduğu devrin; İngiltere'sinin; Kanada'sının; Türkiye'sinin çeşitli tipleri Hamid'in tiyatrolarında görev alan sayısız hayat ve hayali kahramanlar arasındadır:

Hamid bu eserlerinin bir kısmını aruzla bir kısmını hece vezniyle manzum olarak yazmış; bir kısmını da nesirle kaleme almıştır: Bir kısmında da nazımla nesri bir arada kullanarak; bu eserlerinin bazı yerlerini nazımla; daha büyük kısımlarını nesirle yazmıştır: Eserlerinin bir kısmında; olduğu gibi temsil edilebilecek sahneler ve hatta doğal bir sahne lisansı vardır: Fakat birer bütün olarak Hamid'in eserlerini sahneye konmaktan uzak tutan en önemli engel; bu tiyatrolarda çok zor; aşırı derecede yabancı kelime ve tamlamalarla yüklü ve çetin Türkçe'dir: Sahne tekniğinin yazılmış eserleri değil; tasvirleri bile sahneye

koymak imkanına eriştiği zamanımızda, Hamid'in eserleri için 'sahneye elverişli değildir' demek, artık manasını kaybetmiş bir sözdür. Hamid işte burada Tanzimat yazarlarının, özellikle tiyatrodaki kurmağa çalıştıkları, sade Türkçe'ye dirsek çevirmiş olmakla kendi lisanıyla temsil edilmekten ebediyen mahrum bırakmıştır. Bununla beraber aynı eserler içinde onların dillerini, Hamid'in üslubunu sarsmadan sadeleştirmeye muktedirdir.

Hamid'in ilk tiyatro eseri Macera-yı Aşk'dır (1873) . Bir tiyatrodan çok karşılıklı konuşmalar halinde yazılan bu 4 perdelik mensur eser, Namık Kemal'in vatan piyesindeki üslubun tesiri altındadır. Konusu Kışmır çevresinde hükümdar çocukları arasında geçen çapraz bir aşk hikayesidir. Bu piyesi dikkatle okuyan Ahmet Vefik Paşa Hamid'e atasözlerinden yararlanarak Milli ve mahalli bir tiyatro yazmasını tavsiye etmiş, Hamid de bunun üzerine ikinci tiyatro eseri olan Sabr ü Sebat'ı yazmıştır(1875). Fakat henüz çok genç olan sanatkar bu eseri atasözleriyle doldurmuştur.

Sabr ü Sebat İstanbul'da bir cariyeyi sevmekle başlayan ve Rumeli Türkleri arasında, işi dervişliğe vurarak, unutulmaya çalışılan bir aşk macerasının hikayesidir ki seven erkeğin kısa bir Paris yolculuğundan sonra yine İstanbul'da sevgiliye kavuşması ile son bulur. Piyesinin, Hamid'in sonraki eserlerine kıyasla çok sade bir dili, yerli ve milli renkleri vardır. Konuşmalarda sık sık söylenen atasözleri ve Rumeli ağzına ısrarla dikkat edilmesi, Hamid'in tiyatro sahasında mutlaka bir şeyler yapmak istediğinin delilleridir. Olayın Türk tipleri arasında geçmesi de esere özel bir değer verir.

Hamid'in üçüncü tiyatro eseri, Namık Kemal' Zavallı çocuk piyesine karşılık olarak yazılan İçli kız piyesidir(1875). İçli kız'da yine tiyatro tarzında bir hikayedir. Yıllarca sonra kendisini milli eser yazmamakla suçlayanlara, bu iki eserinin de milli olduğunu hatırlatan Hamid, aynı eserlerin kendi sanatının en zayıf mahsulleri arasında bulunduğunu da Hamidane bir alçak gönüllülikle ifade etmiştir.

Duhter-i Hindu: Bu ilk üç eserinin tiyatro yazarlığı bakımından acemice bazen çocuksu sahnelerinden sonra , Hamid'in Türk Edebiyatında bir şöhret kazanmasını sağlayan ilk sahne eseri Duhter-i Hindu'dur (1876). Hamid bu eserini Hindistan'a gitmeden önce Hindistan hayatına ve Hindistan ait okuduğu eserlerden ve (kendi ifadesine göre) bir ramazan ayında Beyazıt sergisinde Hintli Hasan efendinin dükkanında görerek satın aldığı küçük bir Hindistan rakkasesi heykelinden aldığı ilhamla yazmıştı. Hamid bu eserinde bir taraftan milli olmamakla beraber milletini duygulandıran bir havanın milli sayılabileceğini ifade etmiştir. Diğer taraftan yine bir aşk macerasının ekseni etrafında Hind hayatını ve İngilizlerin, Hintlilere karşı vahşet derecesini bulan zulümlerini sahneye koyduğu bu eseri ile zulme, despotluğa, isyan duygu ve hareketlerinin başka milletlerin hayatlarına ait eserlerle de ifade edebileceğini söylemek istemiştir. Duhter-i Hindu da bir İngiliz zabiti tarafından işgal edilen bir Hintli kız vardır. Yaşlı bir Hintli bu kızın kurtarmak için kızla evlenir. İhtiyar

kocasını ölüncce, eski Hind adetlerine göre genç kadını kocasıyla beraber yakmağa kalkarlar. İngilizler bu türlü Hind adetlerine güya mani olmak rolündedirler. Fakat kızını kandıran İngiliz zabiti ki şimdi Hindistan valisi olmuştur, kendi suçunu örtmek için bu cinayete göz yummaya kalkar. Eser her iki cinayetin ortaya çıkmasıyla son bulur.

Duhter-i Hindu'da Avrupa'daki romantizm akımının bir yönü olan çıplak doğa güzellikleri sevgisine de bir yakınlık ve dolayısıyla Hindistan'ın doğal hatta vahşi manzarasından çizgiler vardır.

Eserinin sonuna ilave ettiği bir notta Duhter-i Hindu'nun tiyatro kurallarına uygun olmadığını özellikle belirten Hamid, hemen bu eserden başlayarak, tiyatroyu kendi düşünce ve hayallerinin, geniş bir ifade sahası olarak kullanmıştır.

Nazife: İspanya'da Arapları zulümle kovan, fakat ine dinine ve milliyetine bağlı, Arap kızını Nazife'yi; ona karşı duyduğu büyük aşka rağmen ; mağlup edemeyen Kral Ferdinand ile Nazife arasında geçen manzum bir konuşmadır. Eser milli duyguları aşkına galip gelen Nazife'nin Ferdinand'a teslim olmamak için intiharıyla son bulur. Nazife 16 sayfa tutarında ve bir perdelik küçük bir dramdır. Nazife'nin ilk ve orijinal baskısındaki diğer adı Ferda-yı Hamiyyet'dir.

Nesteren: Paris'te yazılan Nesteren , Hamid'in Fransız trajedi şairi Corneille'i kendi vatanında okuduktan sonra kaleme aldığı manzum dramadır(1878). Eserini İstanbul'da değil Paris'te yayımlar. Nesteren' de vatan sevgisi, ahlak ve kahramanlık konusundaki güzel sözler dikkat çeker. Şair bu eserini duraksız 11'li hece vezniyle yazdığı, dolayısıyla hecenin ahenk kurallarına uymadığı için, Nesteren'i haklı olarak, vezinsiz ve sadece kafiyeli olarak tanınmasını ister.

Tarık: Hamid'in Türkiye dışında şöhret kazanan ilk eseridir. Diğer adı Endülüs Fethi'dir. Mensur bir piyestir. Bir sahne eseri görünüşünde, Endülüs'ün Müslümanlar tarafından bir iman ve adalet üslubuyla fethi olayını anlatan bu eser, özellikle İslam dünyasında ilgi uyandırmıştır. Arada bir aruzla ve duraksız hece ile söylenmiş manzum parçalar da içeren bu piyes, yine tiyatro tekniği gözetmeksizin yazılmıştır. Fakat içindeki konuşmalar, ahlak, fazilet, kahramanlık ve alçak gönüllülük çizgileriyle değerli, güzel söyleyişlerdir.

Hamid bu tesirle, Tarık tiyatrosunda bir mezarlık sahnesi canlandırmıştır: henüz 18 yaşında, güzel bir İspanyol kızını, bir Arap mücahidiyle sevişir. Arap savaşçı bir muharebede vurularak İslam mezarlığına gömülür. Bu sefer hain bir İspanyol papazını, aynı kızı ya kendisine yahut elindeki hançere teslim olmasını söyler. Kız papazın elindeki hançeri kaparak Müslüman mezarlığına koşar; sevdiği adamın mezarı başında:

Her yer karanlık pür-nur o mevki

Mağrib mi yoksa makber mi Yarab
Ya habgah-ı dilber mi Yarab
Rüya değil bu aynıyla vaki

Mısralarıyla başlayan bir aşk mersiyesi söyler ve orada, elindeki küçük hançerle intihar eder. Tarık dramına adeta eklenmiş olan bu sahne, esere bir hareket ve güzellik vermiştir.

Tarik tiyatrosunu Hamid, 1876 da Paris de yazmış, 1879 da eserinin içindeki şiiri Kemal'e yollamış ve eser 1879 sonu ile 1880 başında İstanbul'da basılmıştır. Tarık; Arap, Fars, Alman, Sırp dillerine çevrilmiştir.

Tezer : İspanya'da Endülüs devleti zamanında fakir ama güzel İspanyol kızı Tezer bir de sevgilisi olduğu halde, kendisinden yardım istediği, hükümdar 3. Abdurrahman'ı asil davranışlarına hayran kalarak, sevgilisinden daha çok sever. Hükümdar da kızın güzelliğine vurulmuştur. Tezer'in eski sevgilisinin tahriki ile doğan bir Hıristiyan-Müslüman mücadelesi yüzünden Tezer feda edilir. Hakikat meydana çıkınca her iki taraf da pişman olur. Olayın en bahtsız adamı ise hükümdar 3. Abdurrahman'dır. Tezer Hamid'in diğer eserlerine nispetle sahneye daha uygundur.

Eşber : Hamid'in manzum tiyatroları içinde parlak bir edebi şöhret kazanan eser eşberdir (1880). Eşber baştan sona bir aşk, kahramanlık, vatan ve şeref yolunda ölümü hiçe sayan bir fazilet dramıdır. Eserin ikinci adı olduğu anlaşılan Zafer veya Hiç ise Hamid'in kanlı fakat idealsiz zaferler karşısındaki felsefesini belirtir.

İran'da Dara'yı mağlup edip Dara kızı Rokzan'la nişanlandıktan sonra, Hindistan'a yürüyen Makedonyalı cihangir , İskender, karşısında Pencab hükümdarı Eşber'i ordusunu ve bütün halkını, vatan müdafaasında ölüme hazır bulur. Üstün İskender ordusu karşısında yenilmez bir gurur ve imanla dövüşen Pencab halkı, bu savaşta bütün varlıklarını kaybederek , ölüncüye kadar dövüşür ve millet halinde ölürlür. Eşber esir edilerek zincirlenir. Fakat kahramanlığın azmi karşısında bağları çözülerek kılıcı iade edilirse de, bu vasıta ile ancak intihar eder. Eşber yenilmeden önce, İskender'le sevişen ve İskender tarafını tutan Sümru'yu öldürmüş ve İskender'in yangınlar içinde muzafferce girdiği Keşmir kalesinin bir burcuna asmıştır. Onun asıldığı yere Sümru'ya ulaşmak için Rokzan'ı atıyla çiğneyen İskender'in ezdiği Dara kızı Rokzan'ın naşı da getirilmiştir. Bu sonsuz kahramanlık ve ölüm manzarası karşısında yaptıklarına pişman olan İskender, bu halin ne olduğunu sorduğu hocası Aristo'dan şu cevabı alır:

-Zafer veya hiç!...

Eserde Eşber'in, İskender'le sevişen kız kardeşi ile yaptığı bir milli haysiyet tartışması Horace'ın kız kardeşi Camile ile mücadelesini hatırlatır. Bu piyeste

çok büyük ve galibiyeti kesin, üstün kuvvetlere karşı, zayıf durumdaki milletlerin savaştan başka çarelere başvurmadan girişecekleri, şerefli ölüm mücadelesi, Tehlikeli bir vatanperverlik olmakla beraber, Türk milletinin milli kahramanlık duygularıyla büyük bir uyum gösterir. Eşber gerek bu yüzden gerekse yazılışında kullanılan Leyla vü Mecnun, hüsn ü aşk ve Makber vezninin ahenginden aldığı yardımla; gerek de Türk sahnelerine şimşekli bir hayat veren bazı kuvvetli ve unutulmaz mısraları dolayısıyla Türk edebiyatında çok sevilmiş, Türk sahnelerinde temsil edilmiştir. Sahne dili bakımından çok hatalı kısımları bir yana bırakılırsa Zafer veya hiç mısralarıyla son bulan son bölümü, ihtirasların yarattığı sahneler karşısında, düşünen insanın haklı ve kuvvetli taşlamalarıyla süslüdür.

Sardanapal: Daha 1875 de Edirne de ve 20 gün içinde yazıldığı bildirilen bu eser Hamid'in ilk manzum tiyatro denemesidir. Eserin Asur tarihinden alınan efsanevi konusu Şehname vezniyle nazım olunmuştur. Eser yine aşk, kahramanlık ve ihtilal temaları üzerine kuruludur. 1917 de kitap şeklinde yayınlanmıştır.

Liberte: Hamid'in tamamıyla alegorik bir eseri de budur. Liberte'nin kahramanları; Despote, Liberte, Nation gibi sembolik ve alegorik şahsiyetlerdir.

Hamid'in gençlik eserlerindedir. Bu eser yıllarca sonra Türk yurdu gazetesinde yazı dizisi şeklide yayınlanmıştır. Eser hece vezniyle yazılmıştır.

İbn-i Musa: Diğer adı Zatü'l Celal olan ve bir kısmı 1880 de vakit gazetesinde yayınlanan bu eser Tarık piyesinin bir devamı niteliğindedir. Tarık ve Musa bin Nasir gibi ilk ispanya fatihlerini kıskanan ve ispanya'dan geri çeken Halife Süleyman'ın bu yanlış hareketinden doğan hadiseleri sahneye koyan eser 1917 de yayınlanmıştır. Edebi kıymeti Tarık ölçüsünde değildir.

Zeyneb: Hamid'in Finten gibi, İngiltere de yazdığı zeyneb 1887 de yazılmış ve ancak 1908 de yayınlanabilmiş bir eserdir. Eser yarı manzum yarı mensur, kısmen Shakspeare'in, kısmen kaybedilen Fatma hanımın tesiri ile yüklü bir sahne masalıdır. Hindistan'da ve Afganistan'da geçer. Aşkın sonsuzluğu teması üzerine işlenmiştir.

Abdullahü's Sagir: Hamid'in bu manzum piyesi yine Endülüs tarihine aittir. Saltanatını kaybeden bir hükümdarın, hüviyet değiştirerek sevdiği kadınla bir kulübede yalnız aşk içinde mutlu yaşayabileceği temasını işler. O kadar ki sevdiği kadın kral Ferdinando tarafından da sevildiği halde kulübedeki aşkını tercih eder.

Finten: Hamid'in manzum, mensur bütün tiyatroları içinde bir edebi zafer olan eseri, yine İngiltere'de yazdığı Finten isimli felsefi, sosyal, ruhsal, beşeri büyük insanlık dramıdır (1916) Finten'in konusu tarihten değil Hamid'in İngiltere de bulunduğu yıllardaki Londra hayatından alınmıştır. Eserin yazılış tarihi 1887 dir. Özellikle Londra'nın yüksek muhiti içinde geçmekle beraber halk çevrelerine, veremliler hastanesi gibi muhitlere de ışık tutan bu eser, ileri

bir tiyatro anlayışıyla işlenmiş, bir hayat dramı, bir aşk ve ihtiras mahşeridir. Çok kalabalık ve çok çeşitli insan karakterlerinin bir olay etrafında başarıyla sahneye getirilip, durmaksızın renk ve muhit değiştiren, meraklı bir geçit resmine tabi tutulduğu derin görüşlü bir eserdir. Hayatlarını kadınlık ihtiraslarına veya asalet kayıtlarına göre ayarlayan türlü kadın tipleri, Londra'nın aristokrat salonlarındaki çeşitli kaprisler, adeta siyasi salon adamı, iş adamı, dağ adamı, insan tipleri; süslü, hayatlardan, geceleri mezarlıklarda yatan insan hayatlarına kadar, değişik kader cilveleri; mezarların üzerine inerek dünyada bıraktıkları insanlara dair dedikodular yapan şeffaf ruhlar; mezar topraklarını nurdan parmaklarıyla kazan çılgin bir kadın ihtirası; Londra da ölümle hayatın evlenme töreninde konuşan, kadın, erkek, yaşlı, çocuk, işli, işsiz, güzel, çirkin. Yerli, yabancı, çeşitli insanlardan, fırtınada batmak üzere olan bir gemiye, içindeki güzel kadınla birlikte bir sandal fırlatan müthiş dalgalar, bu dalgalar ortasında gürler gibi seslenen ve adını Hindistan'daki bir yanardağdan alan insan azmanı, katil bir uşak; veremli karısına onunla evlendikten ve onu şimşekli bir tabiat mucizesiyle, iyi ettikten sonra aşık olan, bir İngiliz lordu; insan gözlerine ihtiras, kıskançlık buhranları ve sara nöbetleri arasında görünen güzel hayaller veya korkunç cüceler, aynı kıskançlık saralar içinde, çocuğunu ve sevdiğini öldüren ve ölen insanlar.

Bütün bunlar Finten de bazen bir nükte cümlesi, bazen bir diyalog; bir hareket ve genellikle peşi bırakılmayan bir hayat macerası halinde, fakat mutlaka düşündürücü bir insanlık bilgisi ve bir hayat görüşü ile kaynaşmış olarak sahneye konulmuştur. O kadar ki Finten geniş tahlillere ve çeşitli karşılaştırmalara konu olabilecek bir eserdir. Örneğin, Fatma hanımı verem yüzünden kaybeden şair, bu eserinde bir, veremden intikam alma psikolojisi içindedir. O'na göre yüce Allah'ın yarattığı Fatma Hanım veremden ölmüştür. Fakat Finten de Hamid'in bir veremliler hastanesinden alarak, önce mezara gömdürdüğü, sonra da bir Lord'la evlendirdiği, solgun fakat güzel Blanche'ı o devirde hiçbir çaresi olmayan verem bile öldüremez. Hamid veremden Hamidane bir intikam alarak, üçüncü derece verem olan bu kızı, korkunç derecede elektrikli bir deniz fırtınası ortasında iyi eder ve yaşatır.

Finten de Hamid'in Hamlet'teki mezarlık sahnesine de bir karşılığı görülür. Hamlet'teki mezarlık sahnesinde kazılan toprakta bulunan kuru kafalar üzerinde, konuşanlar hep Shakspeare 'in kafasından konuşurlar.

Hamid'in Finten'inde ise kuru kafa ile bu konuşma çok orijinaldir. Finten'deki mezarlık sahnesinde konuşan yerde kendi kafasını bulan bir genç kızdır ki ölmüş, ruhlar alemine karışmış ve şimdi ışıktan bir tayf halinde kendi kafasını eline alarak, üzerinde kuvvetli fikirlerle konuşur. Hamid bu sahneyi bu mevzu da benim de söyleyeceğim var, diyen bir kişilik güveni ile yazmış.

Finten Hamidane sanatın muhteşem bir tamlamasıdır. Ancak büyük sanatkarların yazabileceği çapta zengin bir tiyatro eseridir.

Cünun-ı aşk: 1914'te siyasi bir trajedi mahiyetinde yazılmıştır. Hamidane sanatın dikkate be bahse değer bir eseridir. Ayrıca bu eser Hamid'in hayatından önemli hatıralar ve olaylarla zengin olması açısından da önemlidir. Eser, Hamid'in 'hem nesir hem nazım ya da ne mensur ne de manzum' dediği vezinsiz fakat kafiyeli satırlar halinde yazılmıştır.

Milli edebiyatından akımından etkilenerek bazı eserler de yazmıştır. Mesela, Türk ve Türkistan tarihinden alarak yazdığı İlhan ve Turhan adlı manzum dramlar bunlar arasındadır. Ancak ne kadar Hamidane sözler kullanılmış olsa da bu piyesler Hamid gibi bir sanatkardan beklenecek ölçüde kuvvetli bir söyleyişe sahip değildir. Daha sonra şairin işi, yalnız sanata ve fikriyata dökerek, bu iki eserin devamı niteliğinde yazdığı Tayflar geçidi: Ruhlar ve Arziler adlı manzum eserlerinde, fikri ve edebi değer İlhan'la Turhan'ın üstündedir.

Hamid hayatının sonlarına doğru, kahramanların isimleri dolayısıyla Türk tarihine temas eden Hakan isimli yine manzum bir piyes yazmış, ancak bu piyes içinde güzel mısralar olan bir eser olmaktan ileri gidememiştir.

Yine hayatının son yıllarında kaleme aldığı Vicdan Azabı adlı son eseri ise birkaç bakımdan dikkate değerdir. Çünkü Kanuni'nin öldürdüğü söylenen oğlu için çektiği azaba atıftır. Eser hece ve aruz vezinleriyle yazılmıştır.

Diğer eserleri:

- Hatırat adlı eseri kitap halinde çıkmamış ancak bir kısmı İkdam bir kısmı Vakit gazetesinde yayımlanmıştır.
- 1904'te 11 hazirandan 18 eylüle kadar tuttuğu bir Ruzname'de yine Vakit gazetesinde yayımlanmıştır.
- 'Eserlerimi nasıl yazdım?' başlıklı dört makalesi bir mecmuada çıkmıştır.

Bunlardan başka 2 ciltlik Mektupları 1918 de yayımlanmıştır. Ancak bu ciltlerde toplananlar Hamid'in mektuplarının ancak bir kısmıdır.

Güneş SEZEN

Diğer Tiyatro Yazarları:

Manastırlı Rıfat ile Hasan Bedreddin Paşa önce ayrı olarak sonraları da ortaklaşa tiyatro eserleri yazdılar. Manastırlı Rıfat kendi piyesleri: Osman Gazi (1873), Görenek (1873), Pâk-dâmen (1874), Ya Gazi Ya Şehid (1874, 1908); Hasan Bedreddin Paşa'nın kendi eserleri: İskaat-ı Cenin (1873) ve İkbâl (1873) hepsi de dram olan bu piyeslerden Osman Gazi ile Ya Gazi Ya Şehid: Vatan

Yahut Silistre'nin uyandırdığı vatanperverlik havasının tesiri ile yazılmıştır. Görenek, eski düşünlerdeki israfı eleştirir. Pâk-damen ise, Afife Anjelik'in Türk hayatına uydurulmuş şeklidir. İki yazar, birlikte yazdıkları piyeslerini ise "Temâşâ" adlı bir seri halinde yayımladılar. Bu seride çıkan eserler arasında Ebul' âlâ (1875) Delile yahut Kanlı İntikam (1875), Kölemenler(1875), Fakire yahut Mükafat-ı İffet (1876), Ahmed Yetim yahut Netice-i Sadakat (1880) adlı beş dram; Nedamet (1875) adında bir komedi ve Ebu'l-feda adlı bir de operakomik vardır. Bunlara, tiyatro nevini birer eserle denemiş olan Ebüzziyâ Tefik (1849-1913)'in Ecel-i Kaza (1872), Sami Paşazade Sezai (1859-1936)'nin Şir (1879); Muallim Naci'nin Heder (1910) ve Feraizci-zade Mehmed Şakir (1853-?)'in İcab-ı Gurur yahut İnkilab-ı Muhabbet (1885), Evhami (1885) İnadçı yahut Çöpçatan (1885), Teehdül yahut İlk Göz Ağrısı (1886) Kırk Yalan Köse (1886) ve Yalan Tükendi (1886) adlı piyeslerini de eklemek gerekir.

Özge Başak KAZICI